

Osmanlı Fetva Literatüründe ‘Fetâvâ-yı Karahisârî’ Olarak Bilinen Mecmua, Fetâvâ-yı Ali Efendi’nin Yazma Nüshalarından Biri Midir?

Is the Collection Known as ‘Fatâwâ Karahisârî’ in Ottoman Fatwâ Literature One of the Manuscript Copies of Fatâwâ Alî Efendi?

Muharrem Midilli

Giriş

İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe yazmalar (NEKTY) bölümünde bulunan 00924 numaralı mecmuanın ismi; zahriyesinde, ilk sayfasında, sırtında ve iç kapağında *Fetâvâ-yı Karahisârî* olarak yazılmıştır. Mecmua, kütüphane veri tabanına *Fetâvâ-yı Karahisârî* ismiyle kaydedilmiş ve yazarı “Muhammed Karahisârî Muhammed” olarak gösterilmiştir.¹ Osmanlı dönemi fetva mecmualarını ele alan bir makalede *Fetâvâ-yı Karahisârî* birden fazla Osmanlı şeyhülislamının fetvalarını içeren derlemeler arasında zikredilmiş ve derleyicisinin sabık Karahisar kadısı Mehmed olduğu belirtilmiştir.² Osmanlı fetvalarının veri kaynağı olarak kullanıldığı bazı araştırmalarda *Fetâvâ-yı Karahisârî* isimli mecmua kütüphane veri tabanı ve literatürdeki bilgiden hareketle Mehmet Karahisârî’ye

- 1 İstanbul Üniversitesi, Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı (İÜKDDB), “Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma” (Erişim 02 Nisan 2025).
- 2 Şükrü Özen, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 266-67. Özen mecmuada Abdürrahim Efendi’nin fetvalarının da bulunduğunu ifade etmektedir. Gerçekten 286b’de Abdürrahim’e nispet edilen 3 ve hemen altında Akhisar müftüsü Mustafa’ya nispet edilen 2 fetva bulunmaktadır. Bununla birlikte bu fetvalar bir önceki varakta biten eserden bağımsız olarak sonradan eklenmiştir. Aşağıda görüleceği üzere mecmua *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin *birinci/eski* tertip nüshalarından biridir. Bu nedenle Şeyhülislâm monografileri arasında zikredilmesi daha doğrudur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Fetva, Fetâvâ-yı Karahisârî, Fetâvâ-yı Ali Efendi, Osmanlı Fetva Literatürü

Keywords: Islamic Law, Fatwâ, Fatâwâ Karahisârî, Fatâwâ Alî Efendi, Ottoman Fatwâ Literature

* **Corresponding Author:** Muharrem Midilli (Doç. Dr.), Muharrem Midilli, İstanbul Üniversitesi, İslam Tetkikleri Enstitüsü, İstanbul, Türkiye. E-posta: muharrem.midilli@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-4502-3447

To cite this article: *darulfunun ilahiyat* 36, 1 (2025): 271–285. <https://doi.org/10.26650/di.2025.36.1.1669374>

nispet edilmiştir.³ Ne var ki mecmuanın Mehmet Karahisârî'ye nispeti konusunda bazı soru işaretleri bulunmaktadır. Zira *Fetâvâ-yı Ali Efendi* 'nin yazma nüshaları ile *Fetâvâ-yı Karahisârî* arasında genel sistematik, tertip ve fetva formülleri bakımından nispet bilgisini yeniden düşünmeyi gerektirecek kadar fazla benzerlik vardır. Benzerliklerin mahiyeti araştırılmalı ve nispet bilgisi tahkik edilmelidir. Mehmet Karahisârî, *Fetâvâ-yı Karahisârî* isimli mecmuanın sahibi midir, derleyicisi midir, yoksa sadece müstensihisi midir? Sahibi hatta derleyicisi olması hâlinde mecmua -gerekli bilgi notuyla- kendisine nispet edilebilir. Fakat sadece müstensihisi ise literatürdeki isim ve nispet bilgisinin düzeltilmesi gerekir. *Fetâvâ-yı Ali Efendi* 'nin baskıya esas alınan mütedavil nüshasından farklı tertipte olan nüshaları müstakil mecmua zannedilerek başka müftülere nispet edilebilmektedir. Nitekim farklı tertipteki nüshalardan biri sehven *Fetâvâ-yı Karaçelebizâde* olarak isimlendirilmiş ve Şeyhülislâm Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye (öl. 1068/1658) nispet edilmiştir.⁴ Bu araştırma notu, Osmanlı fetva literatüründe *Fetâvâ-yı Karahisârî* olarak bilinen mecmuayı betimleyip *Fetâvâ-yı Ali Efendi* 'nin erken tarihli yazma nüshalarıyla karşılaştırmakta ve elde ettiği verilerden hareketle mecmuanın isim ve nispet bilgisinin tashih edilmesini önermektedir.

1. *Fetâvâ-yı Karahisârî* İsimli Mecmuanın Özellikleri

Fetâvâ-yı Karahisârî İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe yazmalar bölümünde bulunan siyah meşin ciltli bir fetva mecmuasıdır. Cildinin altın yaldızlı şerit ve çiçeklerle süslenmiş sırtına yapıştırılmış olan dikdörtgen etikette isminin *Fetâvâ-yı Karahisârî* olduğu belirtilmiştir. İç kapağının en üstüne kırmızı Arap harfleriyle basılmış olan “Edebiyat Kütüphanesi” yazısı ve en altına basılmış olan kaşe ve mühürler mecmuanın Darülfünun Edebiyat Kütüphanesinden intikal ettiğini göstermektedir. “Edebiyat Kütüphanesi” yazısının hemen altına kalemle *Fetâvâ-yı Karahisârî* ismi ve 924 demirbaş numarası not edilmiştir. İç kapaktan sonra başlayan fihrist 6 sayfa boyunca devam etmektedir. Kare kutulardan oluşan fihrist cetvelinde 296 başlık vardır. Bunlardan 49'u kitap yani ana bölümdür. Ana bölümler klasik fıkıh sistematığına uygun olarak “Kitâbü't-tahâre” ile başlar ve “Kitâbü'l-ferâiz”le biter. En sona arazi hukukuna ilişkin 41 fetva içeren “fi'l-arâzî” başlıklı bir bölüm eklenmiştir. Zahriyesinin en üstünde talik hattıyla yazılmış *Fetâva'l-Karahisârî* ismi dikkat çeker. Alt tarafta yer alan iki kayıttan ilkinde

3 Bk. Muharrem Midilli, “Osmanlı Kadınlarının Evlilik Bağından Kurtulma Oyunları ve Müftüler”, *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/2 (2022), 589-613; a. mlf. *Müşahhas Meselelere Dair Osmanlı Aile Hukuku Fetvalar* (Klasik Yayınları, 2022).

4 Muharrem Midilli, “Osmanlı Fetva Literatüründe Aidiyete İlişkin Bir Tashih: Fetâvâ-yı Ali Efendi'nin Kısa Bir Versiyonu Olarak “Fetâvâ-yı Karaçelebizâde”, *Darülfünun İlahiyat Dergisi* 35/2 (2024), 615-32.

mecmuanın es-Seyyid Ahmed Bahrî tarafından temellük edildiği belirtilir. Diğerinde Şevval 1309 (Nisan-Mayıs 1892) tarihi atılarak mecmuanın Cemil b. Mustafa Azmizâde’nin kitaplarından olduğu yazılmıştır (Ek-2). İlk sayfanın serlevha yerinde (5b) *Fetâvâ’l-Karahisârî* ismi bir kez daha görünür (Ek-3). Mecmuanın mukaddimesi yoktur. Besmeleden sonra doğrudan “Yâresi olup ma’zûr olan Zeyd yâresini açıp silip nesne akmaz iken abdest alıp akmadan mestleri üzerine mesh câiz olur mu? el-Cevab: Olur” fetvası getirilmiştir (Ek-3). Fetvalar Türkçe olup talik hattıyla yazılmıştır. Fetvaların başında “me’sele” kelimesi genellikle zikredilmez. Başlıklarda ve “el-Cevab” kelimelerinde kırmızı kalem tercih edilmiştir. Mecmuada 4072 adet fetva bulunur. Ek-1’de gösterildiği üzere en fazla fetva içeren beş ana bölüm sırasıyla “Kitâbü’l-vakf” (357), “Kitâbü’t-talâk” (288), “Kitâbu’d-dâva” (276), “Kitâbü’l-büyû” (272) ve “Kitâbü’ş-şahâdet” (242); en az fetva içeren bölümler “Kitâbü’l-müsâkât” (1), “Bâbu’l-lukata” (2) ve “Kitâbü’s-sarf”tır (5). Sayfaların en az üçte birinin kenarında nukûller vardır. Nukûllerin çoğu mecmuanın ilk yarısında toplanmıştır. Bazı sayfaların kenarına fetvalar⁵, açıklayıcı notlar⁶ ve matlablar⁷ eklenmiştir. Mecmua “Zeyd’in beratla mutasarrıf olduğu tımarıda şeriki olan Amr ol tımar toprağında tapu ile tarlalara mutasarrıf iken Amr bilâ-veled fevt olup Amr’ın hissesi berat ile Zeyd’e tevcih olunmakla Zeyd ol tarlaları zapt ve icar ederim deyu Zeyd’i bi-gayri vecih men’e kâdir olur mu? el-Cevab: Olmaz” fetvasıyla sona erer (285b). Fetvanın altına aynı kalem ve hatla “Harrarahu el-fakîr ilallâhi sübhânehu ve taâla Mehmed el-kâdî el-Karahisârî sâbikan” kaydı eklenmiştir (Ek-5). Buna göre mecmua daha önce Karahisar kadılığı yapmış olan Mehmed tarafından tahrir edilmiştir. Görünüşe göre mecmuanın Mehmed Karahisârî’ye nispet edilmesinin sebebi “tahrîr” kelimesinin “kitap yazma, bir eser kaleme alma” anlamının dikkate alınmasıdır. Oysa tahrir kelimesinin salt “yazı yazma, kitabet” anlamı da bulunmaktadır. Aşağıda gösterileceği üzere mecmua salt Ali Efendi’nin fetvalarını içerdiği için Mehmet Karahisârî tahrir kelimesinin ikinci anlamını, teknik olarak söylemek gerekirse istinsahı kastetmiş olmalıdır. Nitekim *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin birçok nüshasının ferağ kaydında tahrir kelimesi istinsah anlamında kullanılmıştır.⁸ Bununla birlikte Mehmet Karahisârî istinsahın ötesinde

5 Mehmed Karahisârî (müstensih), *Fetâvâ-yı Karahisârî* (İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 00924), 10b, 40a, 255a.

6 Karahisârî, *Fetâvâ-yı Karahisârî* (Nadir Eserler Kütüphanesi, 00924), 19a.

7 Karahisârî, *Fetâvâ-yı Karahisârî* (Nadir Eserler Kütüphanesi, 00924), 172b, 175a, 193a, 226a, 228a.

8 Bazı örnekler şunlardır: “kad vekaa’l-ferağ min tahrîri hâza’n-nüsha”. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hayri Abdullah Efendi, 00178-001), 248a; “kad vekaa’l-itmam min tahrîri hâza’l-kitab”. (Balıkesir Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 404), 411a; “kad vekaa’l-ferağ min tahrîri hâzihi’n-nüsha”. (Balıkesir Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 238), 389b.

-tahrir varmayan- küçük çaplı bir derleme teşebbüsünde de bulunmuştur: Öncelikle mecmuayı istinsah ederken farklı tertipteki başka bir nüshadan yararlanmıştır. Nitekim mehir babının sonundaki “el-ihtilaf fi’l-mehr” başlığını *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin *ikinci/yeni tertip* bir nüshasından almıştır. Ne var ki bu başlığın içindeki fetvalardan bazıları geride zikredildiği için tekrara düşmüştür.⁹ Ayrıca aynı başlık içinde bazı fetvaları ikinci kez yazdığı olmuştur.¹⁰ Nihayet birçok yerde -kendisi ya da bir musahhih- fetvaların üstünü çizmiştir (Ek-4).¹¹ Belki de bu ve benzeri tasarruflar sebebiyle ferağ kaydında tesvid ya da istinsah kelimesini kullanmamış, daha uygun bulduğu tahrir kelimesini tercih etmiştir.

2. *Fetâvâ-yı Karahisârî* İsimli Mecmuanın *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin Nüshalarıyla Mukayesesi

Fetâvâ-yı Karahisârî isimli mecmuanın *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin nüshalarıyla karşılaştırılması adiyetinin ve fetva literatürü içindeki yerinin anlaşılması bakımından önemlidir. Karşılaştırma için *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin eldeki en erken nüshalarını esas almak isabetli olur. Esas alınacak nüshalardan birincisi Ali Efendi henüz hayatta iken Ramazan 1102/Mayıs-Haziran 1691 tarihinde istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 01065-001 numarada kayıtlıdır. Genel sistemiği klasik fıkıh kitapları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Bölümleri içindeki fetvalar ayrıntılı alt başlıklara ayrılmaz. Fihristinde 182 başlık vardır. Karşılaştırma için esas alınacak olan ikinci nüsha Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi, 01143 numarada bulunmaktadır. Sonundaki kayda göre 8 Muharrem 1104/19 Eylül 1692 tarihinde cem ve tertip edilmiştir. Yani Ali Efendi’nin vefatından (2 Şaban 1103/19 Nisan 1692) 5 ay kadar sonra oluşturulmuştur. İstinsah tarihi 10 Rebîülevvel 1106/29 Ekim 1694’tür. Buna göre asıl nüshanın cem ve tertip edildiği tarihten 2 yıl, 1 ay, 10 gün sonra kopyalanmıştır. Klasik fıkıh kitaplarının sistematiğine göre tertip edilmiş olmakla birlikte bölüm içlerinde fetvalar daha ayrıntılı alt başlıklara dağıtılmıştır. Bu durum fihristindeki 228 başlıktan anlaşılabilir. Ayrıca fihriste yansımayan başka alt başlıkları da vardır. Sonundaki kayda göre mecmua, Ali Efendi’nin şeyhülislâmlığı sırasında fetva emini olan Kerebneşî Mustafa Efendi’nin (öl. 1093/1682) görevlendirmesi ve teşvikiyle Gelibolulu Mahmud Efendi (öl. 1120/1708) tarafından tertip edilmiştir. Ali Efendi’nin hayatında meydana getirilmiş önceki (birinci/eski) nüshaya nazaran ikinci/yeni bir tertip söz konusudur.

9 Mehir babının 61, 63 ve 65. fetvaları sırasıyla 25, 24 ve 23. fetvaların aynen ya da önemsiz kelime farklılıklarıyla tekrarıdır.

10 Mehir babının 58, 59 ve 60. fetvaları sırasıyla 52, 50 ve 51. fetvaların aynen ya da önemsiz kelime farklılıklarıyla tekrarıdır.

11 Karahisârî, *Fetâvâ-yı Karahisârî* (Nadir Eserler Kütüphanesi, 00924), 66b, 117b, 121a, 121b, 129a, 225b, 226a.zzz

Nitekim bu tertibi takip eden bazı nüshalarda “tertîb-i sâni” (ikinci tertip) ve “tertîb-i cedîd” (yeni tertip) olduklarına dair kayıtlar vardır.¹² Kütüphanelerde *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin her iki tertibe göre meydana getirilmiş yüzlerce nüshası bulunmaktadır.

Fetâvâ-yı Karahisârî isimli mecmuayı ilk olarak *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin birinci tertip nüshalarının en erken tarihlilerinden olan 01065-001 ile karşılaştıralım. Öncelikle iki mecmua içerdikleri fetva sayıları bakımından birbirine çok benzemektedir. Birinci mecmuada 4072, ikinci mecmuada 4076 fetva vardır. Saniyen her iki mecmua da “Kitâbü’t-tahâre” bölümünün “Yâresi olup ma’zûr olan Zeyd yâresini açıp silip...” fetvasıyla başlar. Bölümün geri kalan fetvalarında sadece birkaç diziliş ve kelime farklılığı vardır. Bir diğer benzerlik mecmuaların ana bölümlerinin başından sonuna kadar neredeyse aynı olmasıdır. Ek-1’de görüldüğü üzere yalnız 01065-001’deki “Kitâbü’l-mekâtib” isimli ana bölüm *Fetâvâ-yı Karahisârî*’de fasıl ve “Babü’s-sarf” ile “fi’l-müdâyenât” isimli alt bölümler kitap olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle ana bölüm sayısı 01065-001’de 48 olmasına rağmen *Fetâvâ-yı Karahisârî*’de 49’dur. Bölüm içlerindeki fetva sayıları genellikle birbirine yakındır. En fazla fark 01065-001 lehine “Kitâbü’d-dâva” (276-313) ve “Kitâbü’l-vesâyâ” (149-343) bölümlerindedir. Mecmualar belli bir bölüm örneğinde karşılaştırıldığında benzerlikler daha belirgin hale gelmektedir. Mesela *Fetâvâ-yı Karahisârî*’nin mehir babında 65 fetva vardır. Fetvaların 6’sı daha önce tekrar edildiği için sayı gerçekte 59’dur. 01065-001’de ise 55 mehir fetvası bulunur. Ancak *Fetâvâ-yı Karahisârî*’de müstakil mehir babında yer alan fetvalar 01065-001’in “Bâbü’l-velî ve’l-küf” başlığı altında blok halinde yer alır. Her iki mecmuada mehir fetvalarından 51’i ortaktır. Ortak fetvalardan yaklaşık yarısı kelimesi kelimesine aynıdır. Diğerlerinde önemsiz ziyade/noksanlar ve basit kelime farklılıkları vardır. Mecmualarda aynı/benzer fetvaların dizilişi genellikle birbiriyle uyumludur: Fetvaların bazıları aynı sıradadır, çok büyük bir kısmı 1-3 arasında önde/geride zikredilmiştir. *Fetâvâ-yı Karahisârî*’nin mehir babında bulunup 01065-001’de yer almayan 7, 16, 17, 22, 49, 53, 57 ve 64. sıradaki fetvaların çoğuna *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin daha geç tarihli birinci tertip nüshalarında rastlanmaktadır. Nitekim bu fetvalardan ilk yedisi, 01065-001’den iki buçuk sene kadar sonra Rebîülevvel 1105/Ekim-Kasım 1693 tarihinde Mustafa el-İzmirî tarafından istinsah edilmiş olan bir nüshanın mehir babında yer alır.¹³ Aynı fetvalar Recep 1112/Aralık-Ocak 1700-1 tarihinde Mustafa Mevlâzâde el-Köstendilî tarafından istinsah edilmiş olan

12 İkinci tertip bir nüshanın (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 05260) zahriyesinde “Fetâvâ-yı Ali Efendi, tertîb-i sâni”, bir diğer nüshanın (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 01082) iç kapağında “Fetâvâ Ali Efendi, tertîb-i cedid bi-hattihî” kaydı bulunmaktadır.

13 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 04587), 14a, 14b, 15a, 16b, 17a.

bir nüshanın mehir babında da vardır.¹⁴ Hatta 12 Rebûlevvel 1121/22 Mayıs 1709 tarihinde Yahyâzâde Ahmed b. Mustafa tarafından istinsah edilen başka bir nüshanın mehir babındaki ilk 57 fetva *Fetâvâ-yı Karahisârî*'nin mehir babındaki ilk 57 fetva ile aynı/benzer formüllere ve dizilişe sahiptir.¹⁵ Belli ki erken tarihlerden itibaren *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin birinci tertip nüshalarının en azından bazı bölümlerine yeni fetvalar ilave edilmiş ve *Fetâvâ-yı Karahisârî*'ye benzer mecmualar meydana gelmiştir.¹⁶ Mehmed Karahisârî'nin yaptığı şey Yahyâzâde'nin nüshası gibi bir nüshayı kopyalamak ve mehir örneğinde söylenecek olursa babın sonuna ikinci tertip bir nüshadan “el-ihtilaf fi'l-mehr” isimli alt başlığı içindeki fetvalarla birlikte alıp eklemek olmuştur. Bu alt başlık birinci tertip nüshaların aksine ikinci tertip nüshaların hemen tamamında bulunur. Özetle *Fetâvâ-yı Karahisârî*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin birinci tertip erken nüshalarından olan 01065-001'in yeni fetvalar eklenmiş sonraki versiyonlarından birinin istinsah edilmesi ve kısmen ikinci tertip nüshalardan nakiller yapılması neticesinde ortaya çıkmış bir mecmuadır.

Şimdi de *Fetâvâ-yı Karahisârî* isimli mecmuayı *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin ikinci/ yeni tertip nüshalarının en erken tarihliyelerinden olan 01143 ile karşılaştıralım. Karşılaştırmada ilk dikkat çeken husus fetva sayılarıdır. *Fetâvâ-yı Karahisârî*'de 4072 fetva varken 01143'te 4139 fetva bulunur. İkinci mecmuadaki fetva sayısı 67 fazladır. İki nüshanın ana bölümleri genel olarak örtüşmekle birlikte bazı farklılıklar vardır. Ek-1'de görüldüğü üzere 01143'deki “Kitâbü's-sayd ve'z-zebâih”, “Kitâbü'l-eşribe”, “Kitâbü'ş-şûrb” ve “Kitâbü'l-hitan” bölümleri *Fetâvâ-yı Karahisârî*'de yer almaz. Bu nedenle ana bölüm sayısı *Fetâvâ-yı Karahisârî*'de 49 iken 01143'de 53'tür. Ana bölümlerdeki fetva sayıları genellikle birbirine yakındır. En fazla fark 01143 lehine “Kitâbü'd-diyât” (136-169) ve “Kitâbü'l-vesâyâ” (149-184) bölümlerindedir. Her iki nüshanın sonunda da “Zeyd'in beratla mutasarrıf olduğu tımar da...” fetvasıyla biten “fi'l-arâzi” başlıklı bir bölüm vardır. Nüshalar belli bir bölüm örneğinde karşılaştırıldığında aralarındaki ilişkinin mahiyeti daha iyi anlaşılmaktadır. Örneğin her iki mecmuanın mehir babında bulunan 59 fetvadan 50 tanesi ortaktır. Ortak fetvaların birçoğu kelimesi kelimesine aynıdır. Diğerleri arasında önemsiz ziyade/noksan kelime ve basit ifade farklılıkları vardır. *Fetâvâ-yı Karahisârî*'nin mehir babındaki 7, 16, 17, 22, 33, 40, 46, 49 ve 53. fetvalar

14 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 02020), 13a, 13b, 14a, 15b, 16a.

15 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Süleymaniye Kütüphanesi, Arslan Kaynaradağ, 00062), 12a-15a.

16 *Fetâvâ-yı Ali Efendi*'nin *Fetâvâ-yı Karahisârî*'ye benzer diğer bazı nüshaları şunlardır: (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, 01044), 0b-283a; (Sivas Ziya Bey Kütüphanesi, Sivas Yazma, 45), 1b-258b; (İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 00931), 1b-286b.

01143’in mehir babında yer almaz. Bunlardan bazılarında *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin ikinci tertip diğer nüshalarında rastlanmaktadır.¹⁷ Her iki nüshada mehir babının iç tertibi farklıdır. *Fetâvâ-yı Karahisârî*’nin mehir babında “el-ihtilaf fi’l-mehr” isimli tek bir alt başlık varken 01143’ün mehir babında 3 “nev’un âhar” ve 1 “el-ihtilaf fi’l-mehr” olmak üzere 4 alt başlık vardır. Birinci ve ikinci tertip nüshaların ayırt edici özelliklerinden olan tertip farkı fetvaların bab içindeki dizilişini etkilemiştir. Nitekim bir nüshada babın ilk sıralarında bulunan fetvalara diğerinde ortalarda rastlanabilmektedir.¹⁸ Bu karşılaştırma *Fetâvâ-yı Karahisârî* isimli mecmua ile 01143 arasında tertip farkı bulunsu bile genel sistematik ve fetva formülleri bakımından büyük bir benzerlik olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Yukarıdaki mukayeseden elde edilen veriler Osmanlı fetva literatüründe *Fetâvâ-yı Karahisârî* olarak bilinen mecmuanın *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin birinci tertip nüshalarından biri olduğunu göstermektedir. Mecmua, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin Matbaa-i Âmire’de defalarca basılan ikinci tertip mütedavil nüshasından farklı bir tertibe sahip olduğu için başka bir müftüye nispet edilmiş olabilir. Ferağ kaydında mecmuayı tahrir eden kişinin Karahisar eski kadısı Mehmed olduğunun belirtilmesi nispet konusunda yol gösterici olmuştur. Görünüşe göre tahrir kelimesinin “kitap yazma, bir eser kaleme alma” anlamı dikkate alınarak mecmua Mehmed Karahisârî’ye nispet etmiştir. Mecmuanın zahriyesine ve ilk sayfasına yazılan *Fetâvâ-l-Karahisârî* ismi daha sonra kütüphane görevlileri tarafından mecmuanın iç kapağına ve sırtına eklenmiştir. İsim daha sonra kütüphane veri tabanına aktarılmış ve literatürde kullanılmıştır. Oysa mecmua bütünüyle Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi’nin fetvalarını içermektedir. Genel sistematik ve iç düzen bakımından da *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin birinci/eski tertip nüshalarına çok benzemektedir. Mehmed Karahisârî bu nüshalardan birini istinsah ederken *Fetâvâ-yı Ali Efendi*’nin ikinci tertip bir nüshasından yararlanmış; mecmuayı tertip ve muhteva bakımından ikmal etmek istemiştir. Ancak mecmuanın çeşitli yerlerindeki karalamalar ve tekrarlar yeterince dikkatli davranmadığını ve başarılı olamadığını göstermektedir. Nitekim örnek olarak incelenen mehir babının sonuna başlık ve fetva aktarımı yaparken babda zaten bulunan 6 fetvayı yeniden yazmıştır. Yaptığı aktarımlar mecmuanın kendi ismiyle anılmasını gerektirecek kadar fazla ve belirleyici değildir. Karahisârî,

17 33 ve 40. fetvalar Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde bulunan 02016 numaralı nüshada (13a, 14b); ve 53. fetva matbu nüshada (I, 56) bulunmaktadır.

18 Nitekim *Fetâvâ-yı Karahisârî*’de mehir babının 4. sırasında bulunan fetva 01143’ün mehir babının 23. sırasında; 01143’in 11. sırasında bulunan fetva *Fetâvâ-yı Karahisârî*’nin 30. sırasında bulunur. Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi, 01143), 13a, 13b, 14a; Karahisârî, *Fetâvâ-yı Karahisârî* (Nadir Eserler Kütüphanesi, 00924), 17a, 19a.

mecmuanın sahibi olmadığı gibi zaten derlenmiş olan birinci tertip bir nüsha üzerindeki sınırlı tasarrufları sebebiyle derleyicisi de sayılamaz. Karahisârî esas itibarıyla mecmuanın müstensihidir. Ferağ kaydında istinsah ya da tesvid gibi bir kelime yerine tahrir kelimesini kullanması, salt yazma ve kitabet anlamını kastetmemişse belirtilen sınırlı tasarruflarıyla ilgili olabilir. Bu nedenle mevcut literatürde ve kütüphane veri tabanlarında mecmuanın ismi ve nispetine ilişkin bilginin tashih edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça/References

- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Matbaa-i Âmire, 1311.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 01065-001, ist. Ramazan 1102 (Mayıs-Haziran 1691), 1b-238a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 02016, ist. 8 Muharrem 1104 (19 Eylül 1692), 1b-230a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Arslan Kaynardağ, 00062, 1b-260b.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ökten İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1934, ist. 1108 (1696-7), 1b-220a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, ist. Recep 1112 (Aralık-Ocak 1700-1), 02020, 0b-260a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Atıf Efendi Kütüphanesi, Atıf Efendi, 01143, ist. 10 Rebülevvel 1106 (27 Aralık 1694), 1b-242a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 01082, ist. Cemâziyelahir 1114 (Kasım 1702), 0b-204a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hayri Abdullah Efendi, ist. 1107 (1695-6), müst. Mustafa b. Ahmed, 00178-001, 1b-248a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Balıkesir Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Ktp. 404, 0b-411a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Balıkesir Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Ktp., 238, 1b-389b.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 05260, ist. 1145 (1732-3), 1b-321b.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 04587, 2b-231b.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, ist. 1119 (1707-8), müst. Ali b. Osman b. Süleyman el-Babavî, 01044, 0b-283a.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. Sivas Ziya Bey Kütüphanesi. Sivas Yazma, ist. 3 Ramazan 1123 (15 Ekim 1711), 45, 1b-258b.
- Çatalcalı Ali Efendi. *Fetâvâ-yı Ali Efendi*. İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 00931, 1b-286b.
- İÜKDDB, İstanbul Üniversitesi, Kütüphane Dokümantasyon Daire Başkanlığı, “Nadir Eserler Kütüphanesi Türkçe Yazma”. Erişim 02 Nisan 2025. [http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:\\$002f\\$002fSD_ILS\\$002f0\\$002fSD_ILS:792072/one?qu=fetava+karahisari](http://katalog.istanbul.edu.tr/client/tr_TR/default_tr/search/detailnonmodal/ent:$002f$002fSD_ILS$002f0$002fSD_ILS:792072/one?qu=fetava+karahisari).

- Karahisârî, Mehmed (müstensih). *Fetâvâ-yı Karahisârî*. İstanbul Üniversitesi, Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 00924, 5b-285b.
- Midilli, Muharrem. “Osmanlı Kadınlarının Evlilik Bağından Kurtulma Oyunları ve Müftüler”. *İslam Tetkikleri Dergisi* 12, 2 (2022), 589-613.
- Midilli, Muharrem. *Müşahhas Meselelere Dair Osmanlı Aile Hukuku Fetvaları*. Klasik Yayınları, 2022.
- Midilli, Muharrem. “Osmanlı Fetva Literatüründe Aidiyete İlişkin Bir Tashih: Fetâvâ-yı Ali Efendi’nin Kısa Bir Versiyonu Olarak ‘Fetâvâ-yı Karaçelebizâde’”. *Darülfünun İlahiyat Dergisi*, 35/2 (2024), 615-32.
- Özen, Şükrü. “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/5 (2005), 249-378.

EK-1: Karşılaştırılan nüshalardaki ana bölüm başlıkları ve içerdikleri fetva sayıları

	Bölüm Başlıkları	Fetâvâ-yı Karahisârî 00924	Fetâvâ-yı Ali Efendi 01065-001	Fetâvâ-yı Ali Efendi 01143
1	Kitâbü't-tahâre	7	7	7
2	Kitâbü's-salat	31	31	48
3	Kitâbü'z-zekât	43	41	33
4	Kitâbü's-savm	9	11	12
5	Kitâbü'l-hac	10	9	10
6	Kitâbü'n-nikâh	235	217	231
7	Kitâbü'r-radâ	26	27	29
8	Kitâbü't-talâk	288	284	297
9	Kitâbü'l-itak	82	65	77
10	Kitâbü'l-mekâtib	-	7	-
11	Kitâbü'l-velâ	10	10	12
12	Kitâbü'l-eyman	15	15	16
13	Kitâbü'l-hudûd	113	130	122
14	Kitâbü's-serika	14	13	14
15	Kitâbü's-siyer	152	125	156
16	Bâbu'l-lukata	2	2	2
17	Kitâbü'l-âbik	7	8	8
18	Kitâbü'l-mefkûd	17	18	17
19	Kitâbü'ş-şerike	52	52	51
20	Kitâbü'l-vakf	357	334	342
21	Kitâbü'l-büyu	272	301	258
22	Kitâbü's-sarf	5	-	5
23	Kitâbü'l-müdâyenat	41	-	44
24	Kitâbü'l-kefâlet	115	119	113
25	Kitâbü'l-havâle	26	31	29
26	Kitâbü'l-kazâ	86	84	82
27	Kitâbü'ş-şahâdet	242	250	240
28	Kitâbü'l-vekâlet	151	152	153
29	Kitâbu'd-dâva	276	313	281
30	Kitâbü'l-ikrar	48	52	48
31	Kitâbü's-sulh	97	95	97
32	Kitâbü'l-mudârebe	43	52	43
33	Kitâbü'l-vedîa	35	40	36
34	Kitâbü'l-âriyet	7	7	7
35	Kitâbü'l-hibe	118	122	121
36	Kitâbü'l-icâre	210	207	215
37	Kitâbü'k-ikrah	9	13	12
38	Kitâbü'l-hacr	23	27	29
39	Kitâbü'l-me'zûn	12	9	9
40	Kitâbü'l-gasb	78	94	84
41	Kitâbü'ş-şufa	26	24	33
42	Kitâbü'l-kısmet	31	30	31
43	Kitâbü'l-müzaraa	10	9	9
44	Kitâbü'l-müsâkât	1	1	2
45	Kitâbü's-sayd ve'z-zebaih	-	-	4

46	Kitâbü’l-eşribe	-	-	1
47	Kitâbü’l-kerâhiyye ve’l-istihsan	19	20	13
48	Kitâbü’şürb	-	-	27
49	Kitâbü’l-hitan	-	-	99
50	Kitâbü’r-rehn	61	62	65
51	Kitâbü’l-cinâyât	95	23	28
52	Kitâbü’l-d-diyât	136	162	169
53	Kitâbü’l-vesâyâ	149	343	184
54	Kitâbü’l-ferâiz	39	38	38
	fi’l-Arazi	41	37	46
	Toplam:	4072	4076	4139

EK-3: Fetâvâ'l-Karahisârî isimli mecmuanın ilk sayfaları

EK-4: Fetâva'l-Karahisârî isimli mecmuuda üstü çizilen fetva örnekleri

EK-5: Fetâva'l-Karahisârî isimli mecmuanın son sayfası

